

Hulpverleners, rapporteren en samenwerken; bedenkingen bij de sociale enquête

Jacques Peeters*

1. Inleiding

Het verlenen van interpersoonlijke hulp is in elke samenleving een belangrijk socio-cultureel gebonden gebeuren. De voorbije twee decennia is, volgens James K. Whittaker¹, de techniek van de hulpverlening – de wijzen van begeleiding, strategieën en technieken voor individuele benadering – aan uitgebreid onderzoek onderworpen en daaruit enorm verstrekt en verfijnd te voorschijn gekomen. Tot voor kort was het voor de professionele helper voldoende zijn optreden te rechtvaardigen door aan te geven dat hij werkzaam was op een beperkt, gespecialiseerd terrein en dit vanuit een doelformulering die meestal alleen door hem gekend was.

De evolutie in de menswetenschappen leidt tot een multidisciplinair benaderen van mens en samenleving. Het moet als een verrijking erkend worden dat het individu en zijn probleemsituatie onderzoeksstof zijn geworden voor verschillende wetenschappen en dat hierdoor de hulpverlening kan steunen op verschillende benaderingswijzen, vanuit verschillende disciplines. Naast voordelen, heeft deze evolutie ook nadelen opgeleverd. Jargonverwarring, communicatiestoornissen, overlappingsen, tegengestelde doelformuleringen bemoeilijken dikwijls de samenwerkingsverbanden.

Een hulpmiddel bij het werken vanuit een multidisciplinaire benadering is het intensief uitwisselen van gegevens over persoon, probleem, situatie en hulpverleningsproces. Het organiseren van teambesprekingen en consultaties tussen verschillende disciplines is een samenwerkingsvorm die, vanuit zijn eigenheid, zijn plaats in de hulpverlening opeist. Een andere mogelijkheid, naast de directe verbale uitwisseling, is het schriftelijk rapporteren. Waar dit lange tijd beschouwd werd als een noodzakelijk kwaad, wordt het meer en meer duidelijk dat het een belangrijk deel van de hulpverlening kan uitmaken.

Een specifieke vorm van rapportage is wel de sociale enquête. De doelformulering maakt duidelijk dat het een verslagvorm is die moet toelaten zicht te krijgen op het functioneren van een persoon met een probleem in een maatschappelijke context, zodat een aangepaste hulpverlening kan worden geboden. Deze sociale enquête zal verschillend worden ingevuld naargelang haar doel en de hulpverleningsorganisatie van waaruit ze wordt opgesteld en doorgegeven.

De sociale enquête die vanuit een justitioneel benaderingsmodel wordt opgezet is reeds herhaaldelijk het onderwerp geweest van studie en onderzoek.² In dit

*. Maatschappelijk Assistent en Criminoloog.

1. Whittaker, J., Maatschappelijke begeleiding, Samsom, Alphen aan den Rijn, 1978.

2. Hoefnagels, G., De rapportage van de maatschappelijk werker in het bijzonder in kinderkazen. Assen, 1961. Hoefnagels, G., Opstellen over rapportage, Assen, 1971. Piret, J., Action sociale preventive et assistance éducative, Revue du droit pénal et criminologie, 1965, 2, 1367-1383. Walgrave, L., Justitioneel maatschappelijk werk: een schapevacht voor de wolf? Tijdschrift voor Maatschappelijk Welzijn, 2,3, 1975, 84-91.

artikel wil ik het specifiek hebben over de sociale enquête die opgesteld wordt in een niet-justitionele setting op vraag en ten gebruike van een benadering in een justitioneel kader. De hulpverleners in o.a. de Openbare Centra voor Maatschappelijk Werk, de Jongeren-Advies Centra, de Centra voor Huwelijks- en Gezinsmoeilijkheden, de Diensten voor Geestelijke gezondheidszorg, de Consultatiebureaus voor alcoholisten en andere druggebruikers, beschikken over gegevens en inzichten die hen toelaten zich een beeld te vormen over mogelijkheden en beperkingen van het individu, zijn noden en behoeften. Om diverse redenen kunnen juridische hulpverleningsinstanties op dezelfde hulpvrager betrokken zijn, waardoor een uitwisseling van gegevens noodzakelijk wordt om het helpend handelen zo optimaal mogelijk te laten verlopen.

Denis, een 45-jarige man, is in begeleiding bij de maatschappelijk assistent van een Bureau voor Huwelijks- en Gezinsmoeilijkheden. Hij is pedofiel en heeft het mede hierdoor moeilijk om zich sociaal te handhaven. Er is een vertrouwensrelatie tussen de werker en zijn cliënt waarbij getracht wordt eenzaamheidsbeleving op te vangen. Denis pleegt strafbare zedenfeiten en wordt door de politie opgepakt. De onderzoeksrechter vraagt aan de maatschappelijk assistent een rapport over zijn cliënt en het hulpverleningsproces.

Het gezin P. wordt regelmatig bezocht door de maatschappelijk assistent van het OCMW. Er waren financiële en materiële problemen bij de geboorte van het 5e kind. De maatschappelijk werker is het gezin intensief blijven volgen omdat er vermoedens waren dat het oudste zontje mishandeld werd. Er werd een anonieme klacht tegen de ouders ingediend wegens kinderverwaarlozing. De jeugdrechter vraagt aan de OCMW werker een verslag over het gezin en daarbij vraagt hij een advies over de mogelijk te nemen maatregel.

Het feit dat de gegevens worden doorgespeeld aan een gerechtelijke instantie kan bij de hulpverlener een terughoudendheid opwekken. Hij verkrijgt zijn inzichten immers binnen een vertrouwensrelatie, terwijl hij ze nu moet doorgeven aan een instelling die meestal een vrij repressief image heeft. De werker wordt hier voor verantwoordelijkheden gesteld waarbij begrippen opgeroepen worden als: beroepsgeheim, eigendomsrecht, objectiviteit, keuze van wat zal doorgegeven worden.

Hoewel het in deze bijdrage om een specifieke vorm van sociale enquête gaat kan het thema in dit bestek niet worden uitgeput. Er worden hier slechts enkele bedenkingen naar voren gebracht die regelmatig ter discussie staan: welke gegevens, op welke wijze, aan wie doorgeven, wat is hierbij de mogelijke verantwoordelijkheid en betrokkenheid van de hulpvrager.

2. Welke gegevens worden doorgegeven...

De inhoud van de sociale enquête wordt bepaald door de sociale realiteit, maar ook door het beeld dat de werker zich hierover vormt. Hier komt voor de werker het ogenblik dat hij zich vragen kan stellen over de objectieve waarde van zijn beeld en over de invloed van zijn eigen subjectiviteit. Sommige gegevens zijn achterhaald en controleerbaar, maar meestal wordt het beeld over de persoon gevormd vanuit indrukken, gevoelens en belevingen. Subjectiviteit is niet uitgesloten, integendeel zij maakt juist de levensechtheid van het hulpverleningsgebeuren uit.

Dat hulpverleners waarde vrij kan gebeuren is een utopie. Het heeft daarom ook geen zin de eigen waarden en normen te ontkennen. Het lijkt mij zeer aangewezen

de eigen subjectiviteit te leren kennen en herkennen en er aldus leren mee om te gaan. De helper wordt hier wel duidelijk zelf in vraag gesteld, wat toch geen gemakkelijke opdracht is en waarbij het noodzakelijk kan zijn gesteund te worden in een supervisie of consultatieverhouding.

Het maken van een keuze over de gegevens die in de sociale enquête zullen worden opgenomen plaatst de hulpverlener voor een belangrijke verantwoordelijkheid. Er is meestal weinig aanduiding over de inhoudelijke elementen die door de lezer verwacht worden, er worden vage en onduidelijke richtlijnen meegegeven. Hierdoor blijft de keuze meestal een subjectieve en persoonlijke aangelegenheid. Wanneer daarenboven het rapport kan gebruikt worden in een repressief kader komt de werker voor de vraag te staan of hij geen te 'beschermende' keuze maakt. Het enige hulpmiddel voor de werker lijkt ook hier weer te zijn dat hij bij zichzelf bevraagt en onderzoekt welke motieven zijn keuze van de gegevens bepalen. Het beschermen van de hulpvrager kan mogelijk leiden tot een tijdelijke geruststelling maar biedt minder kansen tot groeibevorderend helpen.

3. Op welke wijze...

Het schriftelijk rapporteren krijgt een even grote waarde in het helpend handelen als de directe contacten. Het wetenschappelijk gebruiken van de rapporten in functie van registratie, planning en beleid krijgt steeds meer waarde. De wijze waarop, en de vorm waarin gegevens worden doorgespeeld kan dikwijls aanleiding geven tot verschillende interpretatie en decoding. Brand³ onderlijnt het belang van een zuivere en duidelijke weergave en stelt dat aan volgende eisen moet worden voldaan:

- kennis van en ervaring in het hanteren van informatie en communicatie binnen methodische hulpverleningsprocessen;
- inzicht in de grenzen van het eigen beroepsmatig kennen en kunnen;
- bekendheid met doelstellingen, werkwijzen en mogelijkheden van andere instellingen en beroepsbeoefenaars op het terrein van hulp- en dienstverlening;
- het vermogen gegevens, inzichten en dergelijke op een dusdanige wijze voor anderen te vertalen, dat de beoogde overdracht van gegevens ook werkelijk tot stand komt;
- het beheersen van waarnemingstechnieken;
- zich in een correcte taal kunnen uitdrukken;
- inzicht in de methodieken van voorlichting, gedragsbeïnvloeding, agogisch handelen;
- het kunnen vaststellen van een juiste verhouding van doel en middel;
- in staat zijn een verantwoorde keuze te doen uit de veelheid van middelen in verhouding tot het doel van de hulpverlening.

In de praktijk wordt herhaaldelijk wantrouwen vastgesteld wanneer een enquête schriftelijk wordt doorgegeven. Er is de, niet denkbeeldige, angst voor verkeerde en onvolledige interpretatie. De werker heeft ook af te rekenen met de onzekerheid die ontstaat wanneer hij een ander inzicht geeft in zijn werkmethode en hem dus

3. Brand, A., Rapportage in de hulpverlening, Samsom, Alpen aan den Rijn, 1975. Brand, A., Rapportage in kort bestek, Samsom, Alphen aan den Rijn, 1976.

toelaat deze, vanuit zijn inzichten en belevingen, te interpreteren. De angst voor kritiek op werkwijze en inzet kan spanning veroorzaken die haar invloed kan hebben op de vervormingsgraad van de enquête. De werker kan kiezen voor een voorzichtige weg: alleen positieve elementen vermelden of benadrukken, gegevens weglaten die 'onbelangrijk' zijn...

4. Aan wie doorgeven...

De sociale enquête is een hulpmiddel bij het helpen van mensen in hun sociaal functioneren. Wanneer bij dit proces verschillende helpers betrokken zijn is het een evidentie dat zij op mekaar inspelen op een wijze die voor de cliënt helpend is. Door de verkregen gegevens op een duidelijke en overzichtelijke wijze weer te geven, worden anderen geholpen zich een beeld te vormen over de persoon, het probleem en de situatie van de hulpvrager. De gegevens kunnen voor verschillende doelen worden gebruikt:

a. om onbekende elementen te verkrijgen

Het verslag wordt gebruikt om de eigen, bekende, gegevens aan te vullen of te confronteren. Het naast mekaar leggen van de nieuwe feiten en de eigen bevindingen vormen een basis om op verder te denken en te werken. Als gebruiker heb je dan nood aan een totaalbeeld over de persoon en een beeld over het procesverloop. Het laatste element lijkt mij het moeilijkst weer te geven. Als reden hiervoor ervaar ik de moeilijkheid om een levend, groeiend en dynamisch gebeuren binnen het statisch en beperkend karakter van een semantiek uit te drukken. Voor de hulpvrager kan dit onaangename gevolgen hebben en leiden tot gevoelens van machteloosheid. Dit is gemakkelijk te herkennen bij een verwijzing van dienst tot dienst of van werker naar werker. Het helpend handelen moet opnieuw worden opgezet. De hulpvrager krijgt mogelijk de indruk dat er weinig evolutie is en dat de hulpverlening toch geen resultaten kan hebben. Het kan aanleiding zijn tot verhoging van weerstand die het opbouwen van een vertrouwensrelatie sterk kan vertragen.

b. om eigen bevindingen te confronteren

Het gaat hier om een uitwisseling van deskundige informatie tussen helpers van eenzelfde of verschillende discipline. Door de confrontatie kan het beeld over persoon, probleem en situatie getoetst, verscherpt of aangevuld worden. Wanneer er een correlatie tussen de bevindingen is voelt de hulpverlener zich minder onzeker. Zijn zelfvertrouwen vergroot en hij zal mogelijk ook bewuster en gericht kunnen en durven handelen naar de hulpvrager toe. Wanneer er geen correlatie is tussen de bevindingen zou het een aansporing moeten zijn om opnieuw op onderzoek te gaan en de elementen die tot de verschillende bevindingen leiden te evalueren. Vaak blijft het resultaat van de confrontatie het eigendom van diegene die de gegevens ontvangt. Dit kan bij de hulpverlener-rapporteur ongenoegen opwekken omdat hij nergens feed-back krijgt over het verdere gebruik van zijn rapport.

Hier is een duidelijke rolverdeling tussen de opsteller en de lezer van de sociale enquête. De verwachtingen die de opdrachtgever heeft tegenover de enquête zijn dubbel:

- ten eerste een antwoord te vinden op de vraag naar de oorzaken van het gedrag dat, in deze specifieke situatie, sterk afwijkt van het ideaalbeeld dat in de maatschappij heerst;
- ten tweede daaruit te kunnen afleiden welke maatregelen moeten getroffen worden om het ideaalbeeld en de situatie met mekaar in overeenstemming te brengen.

De sociale enquête moet hier de lacune opvullen die kan ontstaan wanneer de 'beslissers' weinig of geen contact hebben met de betrokkenen en zeker geen vertrouwensrelatie met hen hebben kunnen opbouwen. Er is duidelijk behoefte aan een volledig en duidelijk afgelijnd beeld dat de basis moet zijn voor het nemen van besluiten en maatregelen. De grote verantwoordelijkheid van de rapporteur moet hier zeker onderkend worden. Hij staat voor de moeilijkheid om binnen de beperkingen en begrenzings van een hulpverleningsproces, via schriftelijke communicatie, een menselijk gedrag weer te geven. Ook hier blijft de moeilijkheid om een dynamisch proces op een begrijpbare en aanvaardbare wijze te 'vertalen'. Een ingebouwde veiligheid hierbij is het duidelijk weergeven van de omstandigheden waarbinnen de elementen werden verzameld en geordend. De verantwoordelijkheden van de rapporteur wordt hier gekoppeld aan deze van de lezer. De laatste zal zijn beslissing ook nemen vanuit zijn waarden en normen. Het wordt dus zijn verantwoordelijkheid de beïnvloedende factoren te kennen en er rekening mee te houden. Dat ook hier subjectiviteit meespeelt die tot 'onjuiste' beslissingen kan leiden is bijna een vanzelfsprekendheid. Hieruit vloeit voort dat er een noodzakelijke controle moet blijven over de rechten en belangen van de hulpvrager.

Wat ook het doel van de sociale enquête mag zijn, het moet door alle partijen gekend zijn en duidelijk afgelijnd worden. Het bepalen van de verwachtingen, de begrenzings en de gebruikswijzen is een proces dat de nodige aandacht verdient. Het is immers van hieruit dat gegevens zullen worden verzameld, geordend en weergegeven.

5. Gedeelde verantwoordelijkheid...

Het doorgeven van een beeld over de persoon, zijn probleem en situatie stelt de hulpverlener dikwijls voor gewetensvragen. Kunnen alle gegevens worden doorgegeven? Is het geen beschamen van het ontstane vertrouwen wanneer elementen aan anderen worden doorgegeven? Zal het doorgeven geen nadelige gevolgen hebben voor de cliënt? Al deze vragen kunnen aanleiding geven tot ambivalentie tegenover de sociale enquête: men herkent het nut en de noodzaak ervan maar wordt angstig om er aan te werken. Er ontstaan dan, mogelijk, allerlei deontologische goocheltrucs met begrippen als beroepsgeheim, zwijgrecht en zwijgplicht. Daarbij kan het resulteren in het achterhouden van gegevens, het doorgeven van vertekende of onvolledige realiteiten.

In de hier beschreven situatie kan het misschien eenvoudiger zijn wanneer de hulpverlening zou kunnen starten van een 'samenwerkings'-model. De cliënt

wordt hierbij beschouwd als een volwaardige partner in de hulpverlening... de voornaamste betrokkene. Hij wordt als actieve deelnemer beschouwd die moet geholpen worden zijn zelfbeschikkingmogelijkheden en zelfredzaamheid te gebruiken en aan te scherpen. In dit hulpverleningsmodel wordt duidelijk en bewust afgestapt van een autoritaire rolverdeling: de hulpvrager is subject, de hulpverlener is de allesweter, de allesoplosser.

Het samenwerkingsidee roept bij hulpverleners weerstand op. Als tegenargument wordt gebruikt dat de cliënt de deskundige informatie niet aankan en er door verward zal geraken. Dit gaat natuurlijk wel op voor een beperkte groep van cliënten, zij die niet in staat zijn te werken aan een verruimde zelfwerkzaamheid en zelfredzaamheid. Hier stelt zich, voor mij, ook de vraag naar de grenzen en de criteria om deze grenzen te bepalen. Wanneer er wel voldoende mogelijkheden voorhanden zijn kan het individu geholpen worden zijn belevingen en gevoelens te uiten en dan blijkt, meestal, dat hij wel zicht heeft op zijn gedrag en de gevolgen ervan.

In het samenwerkingsmodel wordt de sociale enquête het gezamenlijke eigendom van helper én geholpene. De laatste heeft dan niet alleen recht op inzage, hij kan zelf de feiten aanbrenge, formuleren en selecteren. Correcties en aanvullingen zijn een onderdeel van het helpend bezig zijn. Op deze wijze ontstaat een gedeelde verantwoordelijkheid bij het opstellen en het doorgeven van een sociale enquête. Het confronteren van de beleving van de geholpene en het beeld dat de helper over hem heeft kan de openheid in de relatie bevorderen. De hulpverlener heeft de kans om, binnen een vertrouwensrelatie, een ondersteunende en inzicht verruimende begeleiding aan te bieden. De ervaring wijst uit dat het mogelijk wordt om realiteiten bespreekbaar te maken (ziektebeelden, beperkingen en tekorten in menselijke mogelijkheden) en het verwerken ervan te begeleiden. De hulpverleningsrelatie zal voor de hulpvrager wel voldoende veiligheid en vertrouwen moeten bieden wil het een groeibevorderende beleving zijn. Binnen de samenwerkingsvorm ontstaat er ook een controle over de gebruikte terminologie en de interpretatie ervan. Ik meen dat het voor de hulpverlener erg helpend kan zijn om zich eens niet te kunnen 'verschuilt' achter een wetenschappelijke taal.

De weerstand tegen 'open-informatie' kan ook worden geduid bij de beleving van de helper. Immers zijn hypothesen en diagnose worden bekend en bespreekbaar, zijn werkmethode wordt zichtbaar. Het lijkt wel alsof deze duidelijkheid gevreesd wordt! Misschien moet het antwoord hierop worden gezocht in het feit dat de helper angst heeft om te laten zien wat zijn methode en technieken zijn. Binnen het samenwerkingsmodel kan de hulpvrager uitdrukken dat hij met de werkwijze en de attitude van de helper niet akkoord is. Deze heeft dan wel de mogelijkheid zich te verklaren vanuit een doordacht en voorbereid hulpverleningsproces. De kwetsbaarheid van de helper wordt er zeker door verhoogd, maar binnen een democratisch proces van helpen is dit een onvoorwaardelijke noodzaak. Het democratische karakter van de hulpverlening wordt in bepaalde instellingen wel onmogelijk: vanuit het doel van de instelling, de mogelijkheden van de hulpvrager of de functie van de hulpverlener. Wanneer het zelfbeschikkingrecht niet in voldoende mate aanwezig is zal het democratisch helpen hierdoor bemoeilijkt worden (gevangenis, psychiatrische instelling).

Toch blijft er, rekening houdend met de beperkingen, de evidentie dat de meest betrokkene het recht heeft om te weten wat er met gegevens over hem gebeurt. Hij

heeft daarbij het recht een keuze te maken van de feiten en belevingen die hij aan derden wenst door te geven. Wanneer de helper zijn enquête opstelt is de cliënt daarbij een steun; vanuit het samen er aan werken is alles wat doorgegeven wordt bij alle betrokkenen bekend. Wanneer er niet samengewerkt wordt aan de enquête bestaat het risico dat de hulpverleningsrelatie verbroken wordt wanneer de cliënt ontdekt dat er geheime verslagen over hem bestaan. Dit kan, terecht, worden beleefd als een misbruik van vertrouwen. Wanneer de rapportage gedeelde eigendom wordt heeft de hulpvrager ook meer inzicht in de wijze waarop met gegevens wordt omgegaan.

Hoewel er een begrip 'collectief beroepsgeheim' bestaat valt het niet te ontkennen dat er in diensten heel wat 'lekken' zijn die de perken van de discretie te buiten gaan. Ik denk hierbij aan de gemakkelijker waarmee rapporten, dossiers en gegevens worden uitgewisseld aan iedereen die er om vraagt. Vanuit deze realiteit komt de vraag welke bezwaren er nog kunnen zijn tegen het feit dat de voornaamste betrokkene inzage krijgt, of meewerkt aan de sociale enquête waarvan hij het onderwerp is?

Experimenten met 'open-informatie'⁴ en een duidelijke tendens naar het ontstaan van een 'cliënten-rechten'-beweging bewijzen de noodzaak van een ruimere inschakeling van de hulpvrager bij alle facetten van het hulpverleningsproces. Het lukken van het samenwerkingsmodel is slechts mogelijk wanneer de helper voldoende rekening houdt met de mogelijkheden van de betrokkene en het doel en opdracht van de instelling van waaruit hij optreedt. De cliënt mag noch overschat, noch onderschat worden. De deskundigheid van de helper zal hem moeten toelaten de mogelijkheden te ontdekken, ze te stimuleren en ze te helpen leren gebruiken. Dit is zeker geen gemakkelijke opdracht!

6. Besluit

Er is in de hulpverlening een toenemende vraag naar uitwisseling van informatie om samenwerking mogelijk te maken. Het beantwoorden aan deze vraag moet kunnen leiden tot een betere signalering, een betere samenhang van de hulp en een toename van het hulpverleningssucces. De hulpverlener uit de niet-justitionele sector is vaak erg terughoudend en aarzelend wanneer hij een enquête moet doorgeven aan een helper uit justitionele kaders. Bescherming van de hulpvrager en angst voor het repressieve optreden en de gevolgen ervan zijn mogelijke motivaties voor zijn rapportage-gedrag.

Toch blijft er de noodzaak om op gelijkwaardige wijze verantwoordelijkheden op te nemen. Ook in de informatieverschaffing, via de sociale enquête, moet het duidelijk zijn dat elke discipline een eigen taak en een eigen functie heeft, maar dat het om gelijkwaardige partners gaat. Het zijn de situaties, de kennis, attitude en ervaring hierrond die de rolvulling van de rapporteur bepalen. Het zou daarbij uitgesloten moeten zijn dat één van de betrokken deskundigen steeds uitsluitend geïnformeerd wordt, terwijl de ander steeds de rol van informant zou moeten vervullen. Het schriftelijk doorgeven van gegevens is een informatievorm die veel interpretatie- en communicatierisico's kan inhouden. Daarom is het belangrijk de

4. Freed, A., Clients' rights and casework records, *Social Casework*, 2, 1978, 458-464.

schriftelijke enquêtes te laten samenvallen met een aanvullend gesprek tussen *alle* betrokkenen. Op deze wijze is verduidelijking, aanvulling en directe betrokkenheid mogelijk.

Bij het opstellen van een enquête is het noodzakelijk te weten wat het doel ervan is, welke verwachtingen er zijn en welk gebruik er zal van gemaakt worden. Hierop zal de rapporteur zich moeten steunen bij het selecteren van de gegevens en bij het bepalen van de wijze waarop hij de gegevens zal ordenen. Dit benadrukt de subjectiviteit die in elke rapportagevorm aanwezig is. Belangrijker dan het streven naar objectiviteit is het herkennen en hanteren van de subjectiviteit.

Het opstellen en hanteren van een sociale enquête is een belangrijk deel van de hulpverlening. Wanneer deze als einddoel heeft het individu te helpen bij het gebruiken van zijn zelfredzaamheidsmogelijkheden zal er een samenwerking moeten ontstaan die een gedeelde verantwoordelijkheid impliceert. De mogelijkheden en beperkingen tot zelfbeschikking die kunnen liggen bij de persoon, zijn probleem en zijn sociale situatie, zullen de toepasbaarheid van het samenwerkingsmodel bepalen.

De sociale enquête behoort tot de verantwoordelijkheid van al wie er bij betrokken is. Het is daarom een fundamenteel recht deze verantwoordelijkheid actief te realiseren. Vragen als: welke gegevens, op welke wijze, aan wie doorgeven, zullen nooit een sluitend antwoord krijgen. Misschien is het voor de hulpverlener meer verantwoord zijn energie te gebruiken om de hulpvrager te stimuleren om mee te werken aan het opstellen van enquêtes die het daglicht mogen zien en vanuit een gedeelde verantwoordelijkheid bruikbaar en correcter zijn.